

LA RECERCA D'UNA NOVA SOCIETAT DES DE LA INTERVENCIÓ DEL PODER LOCAL: ELS PROJECTES D'UN AJUNTAMENT EN TEMPS DE GUERRA I DE REVOLUCIÓ (LLEIDA, 1936-1938)

JOAN SAGUÉS SAN JOSÉ
Universitat de Lleida

ELS INTENTS DE CONSTRUIR UN NOU PODER LOCAL, CAPAÇ DE TRANSFORMAR LA SOCIETAT

L'alcalde republicà Antoni Vives Estover, procedent de la històrica Joventut Republicana de Lleida, havia anat a Barcelona per resoldre assumptes propis del seu càrrec. Tanmateix, l'absència de l'alcalde —i del primer tinent d'alcalde Ramon Cervera, que l'acompanyava— no va ser un obstacle perquè el Comitè Popular lleidatà convoqués tots els regidors al Palau de la Paeria el dia 9 de setembre de 1936.

En compliment de l'acord pres per la representació del proletariat de Lleida, reunit en Assemblea de Junes Directives el dia 29 d'agost proppassat, ens dirigim a la Corporació per vos presidida, per notificar-li que, segons l'esmentat acord, queda destituït l'Ajuntament actual, el qual serà substituït per un Comitè Municipal integrat per dos representants de cada una de les Organitzacions obreres d'aquesta ciutat. El que vos comuniquem en compliment de l'acord que us fem referència.

Lleida a 9 de Setembre del 1936

El Comitè Popular Antifeixista

Aquest document, reproduït en el llibre d'actes de l'Ajuntament, obre l'etapa d'un govern municipal regit segons els principis revolucionaris que s'havien implantat a Catalunya durant l'estiu de 1936. Les organitzacions obreres, que dirigien la ciutat de Lleida després del fracassat cop militar contra la República, havien decidit donar el tret de gràcia a un consistori municipal que, des de les eleccions del gener de 1934, havia tingut una vida institucional força convulsa. Com a conseqüència dels fets d'octubre, fou reemplaçat per una comissió gestora i per un ajuntament governatiu. Gairebé dos anys després era superat pels organismes nascuts de la revolució.

A dos quarts de cinc de la tarda, es presentà una comitiva encapçalada pel comissari delegat de la Generalitat a Lleida Joaquim Vilà (UGT) i formada per Félix Lorenzo Páramo i Josep Ribes (representants de la CNT), per Joan Baptista Xuriguera i Enric Bosc (de la Unió Local de Sindicats, vinculada al POUM) i per Gabriel Latasa i Balbí Izquierdo (UGT). Aquests sis homes havien de ser els encarregats de prendre possessió de l'Ajuntament i de formar el comitè municipal. El republicà Juli Barberà, a qui va correspondre la tasca de mostrar als nous regidors les dependències de

l'edifici, sol·licità que l'acte es posposés fins al retorn de Vives Estover. Però Lorenzo Páramo, prèviament designat alcalde per les organitzacions obreres, conclogué que la transmissió de poders ja era efectiva. De fet, en el període comprès entre el fracàs de la revolta militar i el 9 de setembre, l'ajuntament republicà havia perdut tota capacitat política i administrativa en benefici de l'esmentat comitè popular.

Un cop es féu evident la derrota de la «militarada» a Catalunya, la ciutat de Lleida no reprengué pas la normalitat institucional republicana ans s'assajà, com en moltes altres localitats del país, una nova estructura de poder local que havia de conduir la transició cap a la nova societat. Els impulsors d'aquests canvis, però, no utilitzarien la paraula transició, ja que creien en la possibilitat real i immediata d'una transformació revolucionària, amb tots els matisos de radicalitat que tal concepte implica.

Per fer possible aital procés, instàncies com ara la comissaria delegada de la Generalitat o la comissaria d'Ordre Públic foren ocupades pels nous protagonistes polítics i, d'altra banda, es bastí tot un organigrama de comitès —encapçalats pel comitè popular i per una assemblea general de les juntes directives de les organitzacions obreres— que havien de dirigir tots els àmbits de la vida lleidatana.¹ En aquesta línia, a partir del 9 de setembre de 1936, la revolució es dotava a Lleida d'un organisme específicament destinat a regir la vida de la ciutat: el Comitè Municipal.

L'evolució institucional del poder local experimentà diverses transformacions a mesura que canviava la relació de forces a la rereguarda republicana. La vida dels comitès fou relativament breu, fins que el Govern de la Generalitat en decretà la dissolució l'octubre de 1936. La Generalitat, que intentava recuperar el control del país, va disposar la constitució d'uns nous ajuntaments que havien de formar-se segons la correlació de forces aconseguida en el si del mateix Govern català des del mes de setembre. Això volia dir la participació conjunta de republicans, de cenetistes, de membres del PSUC i del POUM, i de rabassaires en els òrgans de poder.

Després de moltes discussions, es formà a Lleida un govern municipal que seguia les directrius assenyalades pel pacte antifeixista català. Així i tot, les disposicions dictades per aquest Ajuntament no sempre van estar en sintonia amb allò legislat pel govern que presidia Lluís Companys. El fet que de vegades el consistori lleidatà adoptés mesures situades en posicions d'il·legalitat va provocar tensions serioses entre les forces polítiques locals. El moment de màxima tibantor es va produir durant el mes de maig de 1937, coincidint amb la crisi que recorria la rereguarda catalana entre els diferents projectes polítics enfrontats. Fins al punt que primer els ho-

1. Després que l'alcaldia s'assignés a la CNT, les tres tendències obreres gestionaven una institució cadascuna. La comissaria de la Generalitat estava a les mans de la UGT i la comissaria d'Ordre Públic en poder del POUM (Josep Rodés). Tot i que l'alcaldia va canviar de mans en dues ocasions, sempre serien anarquistes. Vilà fou comissari de la Generalitat fins al febrer de 1938. A Ordre Públic, però, sí que va haver-hi canvis. A partir del febrer de 1937 el POUM, que ja estava perdent posicions, va ser desplaçat del càrrec en benefici d'ERC. El diputat solsoní Francesc Viadiu en va ser el comissari fins a la tardor de 1937.

mes del PSUC i després els de la CNT, les dues úniques formacions que havien acceptat entrar en la comissió de govern municipal, decidiren dimitir els seus càrrecs.

Unes negociacions llargues permeteren arribar a una solució de consens els primers dies de juny. Tanmateix, l'estabilitat no s'havia pas assolit de manera definitiva. La conjuntura política creada a tot Catalunya després dels Fets de Maig donà lloc, entre altres efectes, a la publicació d'una nova normativa municipal. Alhora que desapareixien els membres del POUM de les corporacions locals, s'anunciaven els primers passos cap a la recuperació de la normalitat institucional tan desitjada. El decret d'octubre de 1937 afirmava en el preàmbul i en l'articulat que volia recuperar l'esperit de la Llei municipal catalana republicana.

L'Ajuntament quedava presidit per Manuel Magro Merodio, i la comissió de govern només estava integrada per la CNT, pel PSUC i per la Unió de Rabassaires. Si l'any anterior les forces revolucionàries, especialment el POUM, s'havien oposat a l'entrada dels republicans, ara eren ells els que s'hi resistien. En aquells moments, la vida local ja estava marcada pels efectes d'una guerra massa llarga, per la por que creà el bombardeig del 2 de novembre. Tot i això, els enfrontaments entre anarquistes, comunistes i republicans no van decaure. La premsa continuava reflectint polèmiques agresives, i, a finals de febrer de 1938, el PSUC encara va provocar una darrera crisi municipal. A partir d'aquí ja no hi hagué temps per obrir més discussions, ni tampoc per assajar noves solucions. Les tropes franquistes van arribar el dia 3 d'abril de 1938 i ocuparen la part principal de la ciutat, deixant que el Segre es convertís en línia de front durant nou mesos.

En aquest treball, l'evolució de l'Ajuntament lleidatà entre l'estiu de 1936 i l'hivern de 1937-1938 ens permetrà aprofundir en la caracterització del poder local a Catalunya durant la Guerra Civil espanyola. Un Ajuntament que va veure molt condicionada la seva actuació pel clima polític enrarit de la rereguarda i que va haver de buscar solucions imaginatives per intentar resoldre alguns dels problemes plantejats per la conjuntura de guerra. Els diversos projectes elaborats per intentar gestionar béns escassos com ara els proveïments o el treball en són un bon exemple.

Però no ens centrarem en aquestes qüestions, sinó en les mesures introduïdes per l'Ajuntament sense pressions externes, en les decisions adoptades sense necessitat de donar resposta als problemes que plantejava la guerra. Del que ens ocuparem és de la voluntat decidida d'intervenir en la societat, amb l'objectiu de transformar-la, manifestada per les noves instàncies de poder.

Aquesta afirmació la podem ratificar analitzant l'estratègia municipalitzadora seguida a la ciutat, bàsicament estesa als espectacles públics i a les propietats urbanes —dos sectors estratègicament molt importants. L'Ajuntament, i sobretot la CNT, van convertir aquesta part del seu programa en un dels objectius centrals de la seva política municipal. La intervenció en els espectacles palesa la determinació clara de polititzar les activitats culturals. I l'atenció prestada al cinema resulta significativa

pel poder comunicatiu i propagandístic que ja tenia aquest mitjà i perquè representava el domini sobre un agent emblemàtic de la modernitat. D'altra banda, el control de la propietat urbana és clau en l'organització i el disseny de la ciutat i s'associa a una voluntat explícita de remoure les bases econòmiques de la societat. Finalment, es pensava que aquests serveis constituïrien una via d'ingressos important per a l'Ajuntament, gràcies al cobrament d'entrades i de lloguers.

EL SERVEI MUNICIPALITZAT DE TEATRES I DE CINEMES

Un dels principals impulsors de la municipalització dels espectacles públics, l'escriptor Joan Baptista Xuriguera Parramona —cap del Departament de Cultura en el primer comitè municipal—, assegurava en una novel·la que es va adoptar aquesta solució per mantenir la tutela del govern local i per evitar que els anarquistes col·lectivitzessin el sector en benefici exclusiu de la seva organització.²

El cert, però, és que la intervenció municipal en els espectacles pretenia dominar una eina molt útil en la difusió de missatges i exercir un control ideològic millor sobre la societat, alhora que s'assajava una organització empresarial alternativa del sector. A ningú no se li escapa que el cinema ha estat un dels mitjans essencials per transmetre informació, valors i símbols al llarg del segle xx, per la qual cosa, necessàriament, havia de quedar associat a un dels conflictes emblemàtics de la primera meitat d'aquella centúria. Un dels articulistes de *Combat*, el diari local del POUM, defensava explícitament la necessitat de sostreure el cinema del control dels empresaris privats en un escrit titulat «Teatre i cinema. Els espectacles i la revolució» (1 d'octubre de 1936):

No podem deixar d'apoderar-nos d'aquesta arma, no pot continuar al servei de la burgesia.

Perquè aquest objectiu fos possible, els més conscienciosos s'esforçaren a aclarir quines pel·lícules eren políticament correctes en aquells moments —bàsicament les que tinguessin un component de denúncia social i les que defensessin els valors de la revolució— i a ressaltar les qualitats educatives del cinema. No es pot oblidar que diversos sectors condemnaven el manteniment d'activitats lúdiques i frívoles en un moment de lluita i de sacrificis col·lectius.

La decisió d'organitzar el Servei Municipalitzat de Teatres i de Cinemes va correspondre al primer comitè municipal, sota la direcció del departament d'en Xuriguera. D'aquesta nova estructura en depenien les quatre sales que funcionaven regularment a la ciutat —els cinemes Rambla, Catalunya i Vinyes, i el teatre Victòria— més la sala Granados i el cinema Portfolio, que només treballaven alguns dies a la

2. Joan Baptista XURIGUERA (1986), *La vida d'en Joan Ventura (VI): La Guerra Civil (19 juliol 1936-26 gener 1939)*, Barcelona, El Llamp.

setmana, i el Teatre dels Camps Elisis (parc Eliseu Reclús, segons la nomenclatura revolucionària) que funcionava durant la temporada d'estiu. També estaven contractats pel Servei els tres quintets de músics encarregats d'amenitzar les sessions.

El taquillatge era controlat directament per l'Ajuntament, mentre que el comitè tècnic que dirigia el Servei era el responsable del règim intern, de confeccionar els programes i de promocionar-los, d'avaluar les despeses i de fer les compres, i de la política de personal. Si bé s'havia de comptar amb els sindicats per cobrir les possibles vacants, en principi no hi va haver acomiadaments. Del comitè tècnic depenia fixar una plantilla igual a cada sala i regular els salaris que corresponien a cada categoria laboral —la moral revolucionària prohibia l'acceptació de propines o d'altres gratificacions similars.

A cada sala hi havia un encarregat, escollit entre els integrants de la plantilla, amb la missió d'administrar l'establiment i de coordinar els treballadors, i dos delegats sindicals, un de la CNT i un altre de la UGT, amb tasques de vigilància i de consellers del Departament de Cultura. D'aquests tres, només l'encarregat cobrava un plus pel treball extra. A més, el reglament preveia que anualment es repartís entre els empleats un deu per cent dels beneficis obtinguts.

Com en tantes altres realitzacions de la revolució local, hem trobat molta més informació sobre els seus plantejaments ideològics i organitzatius que sobre els resultats reals. El 6 d'octubre de 1937, quan es complia un any de funcionament del Servei, el Departament de Cultura presentà a l'aprovació del Ple municipal un informe de gestió i un estat de comptes. Tot i que s'havien recollit uns beneficis de gairebé quatre-centes cinquanta-cinc mil pessetes a data de 31 d'agost, el Ple rebutjà l'informe perquè no havia estat elaborat correctament. Es va haver de tornar a presentar a finals d'any i, aleshores, també es preveia que l'Ajuntament legalitzés definitivament una obra que el comitè municipal havia endegat de manera provisional.

Però si la intervenció dels espectacles sembla que no ocasionava problemes econòmics a l'Ajuntament, sí que en plantejà de polítics i d'institucionals. En una societat tan polititzada com aquella, no van faltar acusacions d'usar el Servei de manera partidista. En els ajuntaments posteriors al primer comitè municipal, la Regidoria de Cultura primer va recaure en un home de la CNT, Adolfo Justes Salinas, i en un del PSUC, Llorenç Ribes Sánchez, des de l'estiu de 1937.

Malgrat que algunes d'aquestes acusacions només buscaven el descrèdit del rival polític, el cert és que la legalitat de la municipalització sempre va ser dubtosa. Miquel Cortada, propietari del teatre Victòria, va adreçar diverses protestes a l'Ajuntament per la intervenció del negoci. A més de qüestionar la legitimitat global de l'acció, Cortada afegia la seva condició de republicà. Denunciava que no havia estat expropiada la propietat d'un feixista, sinó la d'un militant de Joventut Republicana de Lleida. A més, el seu germà Antoni formà part dels ajuntaments de 1936 i 1937 en representació de la formació republicana. Finalment, Cortada presentà un recurs

contra l'actuació de l'Ajuntament a la Comissió de Responsabilitats de la Generalitat, que depenia de la Conselleria de Finances.

Si l'Ajuntament havia ignorat les reclamacions, la Generalitat sí que les va atendre. Fins al punt que el 7 d'octubre de 1937 —curiosament, l'endemà de la presentació de l'informe de gestió del Servei— ordenà a l'Ajuntament el retorn del teatre al seu propietari. La resolució considerava que «ni els ajuntaments poden dedicar-se a l'explotació de negocis o indústries privades, ni els espectacles constitueixen matèria municipal» (sic). És a dir que no només es tenia en compte la qüestió de l'adscripció política de l'expropiat, sinó que el Govern català atacava directament la capacitat de l'Ajuntament per intervenir en el sector.

Tanmateix, l'acte de retorn no es va culminar fins al 16 de desembre. Durant dos mesos, anarquistes i comunistes es resistiren i presentaren recursos al Govern. Les discussions tampoc faltaren. El grup municipal d'ERC, amb més capacitat de resposta en aquell moment de la guerra, aprofità la resolució per criticar als òrgans de poder local tota la seva trajectòria des de l'inici del conflicte. Els acusà fonamentalment d'actuar ignorant la llei. Si bé el comitè municipal no responia a cap normativa legal, els ajuntaments posteriors, instituïts en aplicació de la legalitat catalana, tampoc no havien acatat totes les disposicions governamentals. S'afegia que el Servei ni tan sols havia satisfet les seves promeses d'utilitzar el cinema per elevar el nivell cultural de la població. Aquestes acusacions partien d'una constatació real, però els republicans obviaven el fet que ells s'havien negat a formar part de la comissió de govern de l'Ajuntament, tot i que la llei així ho assenyalava i que la resta de forces els ho demanà després de la crisi de maig.

La situació política d'aquells moments havia assolit uns nivells d'extravagància tals, que tot el procés de devolució del teatre Victòria coincidí amb la discussió ajornada del Ple municipal sobre la legalització del Servei Municipalitzat de Teatres i de Cinemes. Malgrat la resolució de la Generalitat i la posició d'ERC —que com a protesta abandonà durant un mes les sessions municipals—, el dia 4 de desembre de 1937 el Ple donà un vot favorable a la municipalització. Segons el departament de Cultura:

[...] creemos necesaria la municipalización para los intereses de la población y porque representa una conquista de la revolución popular [...] hace ya más de un año que existe la Municipalización en nuestra ciudad; lo que ahora se hace es adaptarla jurídicamente.

Fins i tot es va aprovar una comissió encarregada de gestionar els espectacles municipalitzats, formada per tres regidors, per l'enginyer municipal i pels delegats que designés el Departament d'Economia de la Generalitat. Esperaven que el mateix govern que dos mesos enrere havia declarat la impossibilitat de municipalitzar els espectacles, ara nomenés unes persones per dirigir el que acabava de prohibir.

LA MUNICIPALITZACIÓ DE L'HABITATGE

La intervenció en la propietat urbana des de l'Ajuntament encara va generar més polèmiques i més enfrontaments polítics que la municipalització dels espectacles públics. Per a sectors importants del poder revolucionari lleidatà, aquesta acció havia de ser l'impuls fonamental cap a la transformació de la societat que es pretenia conquerir. *Acracia*, el diari anarquista local, ho tenia clar quan afirmava en un article titulat «La cuestión de la vivienda. ¿Tiene el casero un privilegio especial?» (6 d'octubre de 1936) que:

Es un acierto desposeer al fabricante, al patrono minero, al rentista. ¿Por qué no desposeer también al casero, que es generalmente un elemento fascista?

A més de les alteracions socials evidents que suposaria la desaparició de la propietat immobiliària privada, els defensors de la mesura proclamaven els múltiples beneficis que es desencadenarien. Si el pla que havien dissenyat es desenvolupava correctament, les organitzacions obreres estarien en condicions d'assegurar el control sobre la construcció, sector essencial perquè ocupava una part important de la mà d'obra existent a Lleida. D'altra banda, pensaven resoldre el dèficit tradicional d'habitatges sofert a la ciutat, ja que en el nou ordre les obres no es projectarien tenint en compte els interessos particulars, sinó per resoldre els problemes del poble. Cal pensar que tant l'habitatge com el treball patirien uns problemes creixents al llarg de la guerra, a mesura que la demanda creixia d'una manera important a causa de l'arribada de refugiats i de gent procedent de les comarques veïnes.

En alguns casos, els paladins d'aquestes innovacions també confiaven que permetrien un creixement de la ciutat més racional i més higiènic, justament perquè ja no s'imposarien els interessos econòmics immediats. De fet, alguns articles apareguts a la premsa de guerra enllacen clarament amb d'altres publicats en els periòdics del segle XIX (*El Alba Leridana*, *El Ilerdense* o *Revista de Lérida*) amarats dels principis higienistes tan en voga en aquella època.

Uns i altres coincidien a reivindicar la descongestió del centre històric de la ciutat en benefici dels eixamples, racionalitzar els usos dels carrers, afavorir la construcció d'habitatges confortables i saludables, d'edificis pensats per facilitar el pas de la llum i del sol. Encara que des de perspectives polítiques diferents, els articulistes vuitcentistes i els revolucionaris dels anys trenta manifestaven el seu desacord amb la imatge d'una ciutat vella, bruta i reclosa al seu centre històric. Per als primers, la solució passava per difondre l'educació i la modernitat entre la població i per la conscienciació de les autoritats. Els segons dipositaven les seves esperances en les bondats de la revolució:

Cal pensar ara en aquesta Lleida (els barris més desfavorits). Cal descobrir, mostrar descaradament, la realitat d'una Lleida grisa, insana, miserable. Cal incorporar al ritme nou i llumi-

nós que ara iniciem, els cossos i les mentalitats joves que s'estan podrint i quedant esmicolades entre les parets mig derrocades, entre les finestres insuficients i entre les llambordes cantelludes de riera.

La Revolució no permetrà que aquesta part de Lleida quedi oblidada.

A decir verdad, Lérida tendría que ser destruida casi en su totalidad.

El problema radica no en derribar una casa para construir otra en su mismo lugar, sino en edificar, de ahora en adelante, en las Zonas de Ensanche apartadas por completo de esos barrios infectos e insalubres que tanto abundan por el interior de Lérida.³

Si bé no cal oblidar que de vegades la descongestió de la ciutat també es pretenia aconseguir gràcies a la *piqueta demoledora del proletariado* que eixamplaria carrers i places destruint edificis religiosos, «aquellos que fueron la caverna de la gente ensotanaada» («Lérida será ciudad», *Acracia*, 28 de novembre de 1936).

Els efectes dels fets de juliol de 1936, abans que l'Ajuntament desenvolupés el seu programa de municipalitzacions, ja van provocar algunes transformacions en la propietat urbana —similars a les materialitzades en altres àmbits de l'economia. Durant el mes d'agost, a les dependències de la dissolta Cambra Oficial de la Propietat Urbana, es formà l'Associació de Llogaters de Lleida, amb la missió d'evitar que els propietaris mantinguessin pisos buits i de controlar els preus dels lloguers —la Generalitat n'havia decretat una rebaixa a tot Catalunya el 12 d'agost.

Però l'acció que causà més impacte en aquells moments foren les confiscacions. Les organitzacions obreres realitzaren moltes confiscacions d'edificis, en part per desposseir i castigar els enemics ideològics i de classe, i en part per poder dur a la pràctica uns serveis que ara es multiplicaven. Els partits i sindicats, amb un patrimoni immobiliari molt magre a Lleida abans de la guerra, veieren com la nova situació multiplicava les seves bases socials i com una societat i una burocràcia proletaritzades els assignava moltes més funcions (d'enquadrament, d'assistència social, culturals, de gestió política i administrativa o de direcció econòmica, entre d'altres). Per desenvolupar totes aquestes tasques s'ocuparen tant immobles de particulars, com edificis religiosos o d'altres, originalment, destinats a usos financers.

A mesura que avançà l'any 1937, les organitzacions polítiques que protagonitzaren les confiscacions a l'inici de la guerra, hagueren de *cedir* part de les seves *adquisicions*. En uns casos perquè l'administració havia esdevingut més complexa i necessitava més espais —la Federació Local de Sindicats Únics, per exemple, cedí alguns locals a la Conselleria Municipal d'Habitatge durant l'estiu— i en d'al-

3. «La urbanització del Canyeret» (*Combat*, 9 de gener de 1937) i *Acracia*, 18 de gener de 1937. Una anàlisi dels discursos progressistes sobre la ciutat aplicats al cas de Lleida a Joan GANAU (1992), *La idea de ciutat a Lleida (segles XVIII-XX)*, Lleida, Pagès editors. I una aproximació a la morfologia urbana lleidatana anterior a 1940 a Joan VILAGRASA (1990), *Creixement urbà i agents de la producció de l'espai: el cas de la ciutat de Lleida, 1940-1980*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, p. 148-151.

tres, per la major presència de l'exèrcit. En aquest darrer cas es poden assenyalar alguns dels edificis que fins a la crisi de 1937 gestionava el POUM, com és el cas del Seminari Diocesà.

També tingueren caràcter repressor les primeres intervencions del comitè municipal en la política immobiliària. A finals de setembre de 1936 decretà la municipalització de les finques urbanes que haguessin pertangut a institucions religioses, de les propietats d'aquells que haguessin fugit de la ciutat en esclatar la revolució i dels que haguessin estat declarats partidaris de la revolta militar. D'aquesta manera, l'Ajuntament ja s'encarregava de recaptar els lloguers de les propietats urbanes requerides des del mes de novembre. Finalment, també van confiscar les obres paralitzades amb l'esclat de la guerra. El treball s'estava convertint en un bé escàs, per la qual cosa no es podien mantenir obres aturades.

Per regularitzar totes aquestes actuacions, el 27 d'abril de 1937 l'Ajuntament envià a la Conselleria de Finances de la Generalitat una relació de totes les finques urbanes que havia requisat des de l'estiu de 1936 com a represàlia a les «persones evidentment o presumptivament incurses (sic) en responsabilitat pel moviment subversiu». A la llista trobem algunes de les fortunes importants de la ciutat i algunes de les persones que havien patit la repressió revolucionària —en forma de pèrdues de béns o de penes de mort dictades pel tribunal popular o d'execucions arbitràries.

Si l'actuació municipal s'hagués limitat a aquestes pràctiques de confiscació, s'hagués reduït a una manifestació repressiva més. Però l'Ajuntament lleidatà, o millor dit el grup municipal anarquista, es convertí en un ferm defensor d'una ambiciosa política municipalitzadora. El corollari d'aquesta estratègia, com comprovarem a continuació, fou l'obertura d'un front decisiu de discussions i de tensions polítiques entre les diferents tendències que s'hi enfrontaren, alhora que les mesures adoptades pràcticament no assoliren cap dels objectius plantejats.

Com en el cas dels espectacles públics, disposem d'informació escassa sobre els resultats reals de l'aplicació d'aquesta política. Per aquest motiu ens centrarem en la reconstrucció del debat polític bizantí seguit a l'Ajuntament al voltant de la municipalització de l'habitatge. Un debat que resulta molt il·lustratiu de la situació política que es visqué a la rereguarda catalana i de les dificultats que tingué el poder local per dotar-se d'una administració eficaç.

A Lleida, la polèmica sobre la municipalització s'excità a partir de la publicació, el 18 de gener de 1937, del Pla d'Ordenació Financera de S'Agaró, impulsat pel conseller Josep Tarradellas. La voluntat del Govern de la Generalitat de dotar-se d'una sèrie d'instruments que li permetessin exercir un control més efectiu sobre l'administració pública, les finances i les estructures productives del país, a la vegada que perseguia donar una major estabilitat al poder, comportava, entre altres elements, una limitació de l'autonomia municipal que molts ajuntaments havien anat conque-

rint des de l'ensorrament de les institucions republicanes.⁴ No cal dir que la reacció de les forces més partidàries de la independència local fou immediata.

L'actitud de les forces lleidatanes no va ser més que una transposició al pla local de les posicions mantingudes en l'àmbit català. La CNT i el POUM interpretaven els decrets de S'Agaró com una agressió del Govern contra l'obra revolucionària dels ajuntaments que no controlava. Per contra, els republicans reivindicaven l'acatament estricte de les normes dictades pel Govern; mentre que, de vegades, el grup municipal representant de la UGT i del PSUC adoptà una postura ambigua, però normalment més progovernamental.

Aquestes posicions ja s'havien manifestat clarament en un ple municipal extraordinari celebrat l'11 de gener. Els temes estrella de la discussió van ser l'elaboració d'una carta municipal —que havia de fixar el grau d'autonomia de l'Ajuntament— i els primers plantejaments al voltant de la municipalització de la propietat urbana. El grup anarquista, que estava elaborant un projecte de municipalització, proposava —amb el suport explícit del POUM— iniciar aquest procés requisant totes les obres aturades durant més de tres mesos. Els representants d'ERC, que reivindicaven la protecció dels interessos individuals, s'hi oposaren. Preferien atorgar la iniciativa legislativa a la Generalitat. La principal sorpresa del Ple es plantejà quan el portaveu del PSUC defensà uns arguments propers als dels republicans. Només consideraria la municipalització si els propietaris de les obres, prèviament consultats, no tenien els mitjans necessaris per culminar-les. Gràcies als vots del PSUC, d'ERC i d'Acció Catalana Republicana aquesta fou la tesi que s'imposà, però el debat no quedava pas tancat.

Davant d'aquesta derrota i de l'aparició dels decrets de S'Agaró, la CNT local plantejà dues mesures de força. El dia 19 exposà el seu programa de municipalitzacions en una assemblea de sindicats perquè li donés el vistiplau, i així poder-lo presentar a l'aprovació del Ple municipal. Es tractava d'un programa de tretze punts en el qual bàsicament es preveia que tots els edificis, solars i terrenys urbans del terme municipal —inclosos els de les organitzacions obreres— passessin a ser propietat del *patrimoni popular* representat pel consell municipal. I afegia que les expropiacions es realitzarien sense cap excepció i sense dret a indemnitzacions. L'única compensació prevista era un subsidi per a les famílies que demostrassin que només podien viure de les rendes obtingudes de les propietats ara confiscades. Un cop aquest reglament entrés en vigor, l'Ajuntament seria l'encarregat de cobrar el lloguer de tots els habitatges.

El segon repte el llançaren en una reunió de la Federació Local de Sindicats Únics convocada el 22 de gener. El grup municipal va plantejar la possibilitat d'abandonar l'Ajuntament com a protesta per la centralització que implicaven els decrets de S'Agaró. La denúncia es feia extensiva a la direcció catalana del sindicat per participar

4. Vegeu Josep M. BRICALL (1978-1979), *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 2 vol.

en un govern inclinat cap a posicions antirevolucionàries. A finals de mes, però, s'optà per mantenir-se en el Govern municipal. Això sí, assegurant que defensarien un programa de màxims, centrat especialment en la qüestió de la municipalització de l'habitatge, i amenaçant amb la convocatòria d'una assemblea popular de ciutadans si no s'imposaven els seus principis en el primer ple municipal que se celebrés.

En aquest clima polític tan convuls, acompanyat del to crispat habitual de la premsa partidista de guerra, es convocà un ple municipal extraordinari el dia 3 de febrer de 1937 per discutir el projecte de la CNT. Les posicions no havien pas canviat al llarg d'aquell mes. Les formacions burgeses qüestionaven la municipalització i la política general de l'Ajuntament. No acceptaven que el municipi es convertís en un petit estat ni creien que la municipalització fos capaç de resoldre els problemes econòmics de la ciutat, especialment l'atur. Fins i tot van arribar a qüestionar la legitimitat d'un ajuntament que no procedia d'unes eleccions —tot i haver sorgit d'un decret emès pel Govern de Barcelona. D'altra banda, el PSUC reconeixia que podria estar d'acord amb el projecte de la CNT, després d'introduir-hi algunes modificacions, però també preferia donar suport als decrets del Govern. Tampoc no creia que la municipalització servís per solucionar el problema de l'atur. A més, afegien el perill que un aprofundiment en les mesures revolucionàries restés suport internacional i de la petita burgesia a la República.

A l'altre extrem, membres del POUM i anarquistes situaven l'abolició de la propietat privada en el debat més ampli sobre el caràcter revolucionari de la guerra. Només consideraven dues alternatives possibles, feixisme o revolució, i tot el que pretengués limitar els seus principis era reacció. D'altra banda, defensaven que les decisions de l'Ajuntament només depenguessin d'interessos locals i no pas de normes dictades des de Barcelona. Polemitzaren amb els republicans, als quals acusaven de no creure en l'autonomia de Lleida. Fins i tot, un regidor anarquista relacionà la independència d'Irlanda amb la resistència del poble a acatar les decisions del centre, i anuncià que una presència més important dels comunistes ortodoxos en el Govern de la República reduiria l'autonomia de Catalunya.

Finalment, i enmig d'un clima de gran excitació, s'aprovà a instàncies d'ERC el nomenament d'una comissió integrada per les tres minories obreres perquè estudiés la legalitat del projecte.

Ja que no havien aconseguit cap acord negociat, anarquistes i comunistes buscaren exhibir la seva força a través d'assemblees i conferències en les quals participaven els seus simpatitzants. Durant tot el dia 7 de febrer va estar reunida l'assemblea popular convocada per la Federació Local de Sindicats Únics, mentre que l'endemà el PSUC celebrà la seva conferència. Tots dos actes es van tancar amb el reforçament de les posicions respectives i dels motius de distanciament. Mentre que l'assemblea de la CNT acordà impedir la representació d'ERC i d'ACR en tots els òrgans de direcció i d'administració, la conferència comunista posà l'èmfasi en l'aliança amb la petita burgesia. També creà tensions la participació de representants

de la UGT en l'assemblea patrocinada per la CNT, i és que, en aquells moments, els sindicats controlats pel POUM encara estaven integrats en la central ugetista —no serien depurats fins després dels Fets de Maig.

Una nova sessió plenària es va convocar el dia 13 de febrer. Tampoc en aquest cas no s'arribà a cap acord definitiu, però sí que en sortí una comissió amb representants de tots els grups municipals per estudiar el problema. L'acord fou possible perquè la CNT suavitzà una mica la seva actitud després de rebre pressions de la direcció catalana del sindicat en aquest sentit. Només el POUM mantingué la posició maximalista.

Els treballs de la comissió no foren fàcils. ERC, ACR i la Unió de Rabassaires denunciaren pressions, la CNT mantingué els seus principis i un ple de juntes directives de la UGT presentà un projecte propi. A diferència dels anarquistes, s'insistia a enfortir la unitat antifeixista, s'estipulaven indemnitzacions per als propietaris expropriats i es preveia que els centres oficials i els locals on es realitzessin tasques socials no fossin municipalitzats.

Ambdós projectes van ser discutits al Ple municipal celebrat el 20 de febrer. Abans, però, el Ple encara hagué de resoldre una altra qüestió ben conflictiva: ERC i els Rabassaires no s'hi presentaren com a protesta per les pressions rebudes. Amb els vots favorables de la CNT i del POUM s'acordà prohibir-los l'assistència als plens següents. ACR i el PSUC, partidaris de castigar a ERC, però no amb aquella mesura, s'abstingueren en la votació. Amb aquest preàmbul, s'encarà la discussió definitiva sobre la municipalització, amb la particularitat que l'estratègia adoptada per les formacions absents havia atorgat la majoria a anarquistes i membres del POUM.⁵ En aquestes condicions, el resultat fou l'aprovació d'un projecte de municipalització de l'habitatge de l'Ajuntament de Lleida, pràcticament idèntic al presentat per la CNT unes setmanes abans, que entraria en vigor a partir del mateix mes de febrer. El reglament de la UGT i les esmenes proposades per ACR foren rebutjats en totes les votacions.

La precarietat del resultat d'aquesta votació, a la qual cal afegir la rigidesa manifestada per totes les formacions polítiques, ja anunciava que l'aplicació del reglament resultaria molt complicada. Tot i que pràcticament no hem trobat documentació sobre els resultats concrets d'aquesta aplicació, sí que es poden detectar tres grans focus de conflicte. Un de popular, canalitzat a través de la resistència dels lleidatans a acatar la normativa. Un altre de polític, representat per la continuació dels enfrontaments en el si de l'Ajuntament. I un tercer d'institucional, plantejat quan la Generalitat promulgà la seva pròpia legislació sobre municipalitzacions que acabà invalidant la política del consistori lleidatà.

El primer problema fou l'oposició de moltes persones a pagar els lloguers al municipi, tal com ho preveia el reglament aprovat. Una actitud que era aplaudida i

5. L'Ajuntament de Lleida estava format, des de l'octubre de 1936, per nou representants de la CNT, nou d'ERC, sis del PSUC, tres de la Unió de Rabassaires, tres d'ACR i tres del POUM.

incitada per la premsa republicana, amb el consegüent enuig i amenaces de les autoritats municipals. El mateix alcalde va ser l'encarregat de llençar una de les coaccions més polèmiques contra els que eren acusats de sabotejadors. Félix Lorenzo va anunciar que només rebrien el nou carnet familiar de proveïments, que havia d'entrar en vigor el 28 de maig, aquelles persones que poguessin presentar els rebuts del lloguer convenientment pagats. Aquesta idea de l'alcalde topà fins i tot amb l'oposició dels regidors de proveïments —del PSUC, en el moment de l'anunci, i de la Unió de Rabassaires, a partir de l'estiu. Tot plegat, un bon indicatiu de la impopularitat d'aquestes municipalitzacions —sembla que fins i tot alguns empleats municipals encarregats de passar els rebuts s'hi resistien.

També cal tenir present que la política de municipalitzacions va ser una de les espoletes que provocà la crisi municipal enregistrada a l'Ajuntament de Lleida durant el mes de maig de 1937, estretament vinculada a la crisi que recorria en aquells moments la rereguarda catalana.

El dia 19, el PSUC presentà un document a la Comissió de Govern Municipal en què criticava la línia imposada per la CNT i pel POUM a l'Ajuntament lleidatà. Segons aquella formació, només s'estaven aconseguint fracassos, descrèdit, paràlització de l'administració i cantonalisme. Aquest darrer qualificatiu, encara més habitual en les crítiques manifestades pels republicans, feia referència a la tendència de l'Ajuntament a actuar ignorant les normatives i legislacions del país. Per als comunistes, la municipalització de l'habitatge i l'expulsió dels republicans eren els millors exemples d'aquelles deficiències. Com a prova que l'Ajuntament de Lleida volia trencar amb aital manera de fer, exigien que condemnés públicament els recents Fets de Maig, definits com un alçament contra el Govern de la Generalitat.

En el ple municipal celebrat entre els dies 21 i 22 de maig, la CNT es decantà per una interpretació ben diferent. Asseguraven que la pèrdua de popularitat del poder local era fruit de la manca de fidelitat als principis revolucionaris de juliol de 1936 i que els Fets de Maig foren provocats pels contrarevolucionaris que ocupaven llocs de responsabilitat. La relació de forces que en aquells moments hi havia a l'Ajuntament comportà que novament s'imposessin les tesis dels anarquistes. L'efecte fou immediat. Els comunistes anunciaren que abandonaven la Comissió de Govern. Acte seguit féu el mateix la CNT, que s'havia quedat sola.

No s'arribà a un acord fins a l'11 de juny, després de l'arribada a Lleida d'un delegat de la Direcció General d'Administració Local que actuà de mediador. El PSUC i la CNT pactaren una nova comissió de govern en la qual hi entraren els Rabassaires. ERC s'hi negà, encara que les forces obreres havien previst que també ho fes, però tornaria a participar en els plens. Finalment, es mostraven partidaris de mantenir el programa de municipalitzacions aprovat el febrer, fins que la Generalitat no emetés la seva pròpia legislació. El POUM, que també participà en les negociacions, ja no estava en condicions de pactar res quan s'arribà a l'acord.

Curiosament, el mateix 11 de juny de 1937 apareixia el decret de municipalització de les finques urbanes de la Generalitat de Catalunya.⁶ Immediatament, *L'Ideal* (el periòdic d'ERC) es convertí en el principal defensor del decret. D'altra banda, el PSUC apuntà les similituds entre el decret i el projecte de la UGT lleidatana rebutjat per la majoria de l'Ajuntament.

Segons la Generalitat, l'administració de la propietat urbana municipalitzada correspondria a uns consells tècnics, administratius i directius —denominats caixes immobiliàries municipals—, formats per representants dels ajuntaments, de la CNT i de la UGT. Serien els encarregats d'aplicar la normativa, encara que estava previst que poguessin adaptar-la a les necessitats locals. Els propietaris expropiats haurien de ser indemnitzats amb cèdules immobiliàries pel valor que tenien les finques el 30 de juny de 1936, amortitzables en un màxim de quatre anys. Només es negaria la indemnització als propietaris declarats facciosos per un tribunal popular. Els lloguers —ara denominats dret d'ocupació— no podrien superar mai els que es pagaven el mes de juny de 1936 i no s'haurien de pagar en cas de viure en un pis de propietat. També correspondria a les caixes immobiliàries la missió de pagar els tributs que des del municipi correspongessin a l'Estat, així com la reparació i conservació dels immobles existents i l'edificació de nous per mantenir l'activitat del ram de la construcció.

L'aplicació a Lleida del decret del Govern va donar lloc a un nou i intens debat polític que es féu evident en el ple municipal celebrat a aquest efecte el dia 30 de juny. Els republicans, que insistien que l'aposta de l'Ajuntament de Lleida no estava resultant econòmicament satisfactòria, proposaren l'elaboració d'un nou reglament de municipalització que s'ajustés als principis assenyalats per la Generalitat. I el PSUC recordà que ells només havien acceptat les ordenances lleidatanes de manera provisional. La nova situació plantejada per la Generalitat obligà els anarquistes a acceptar la formació d'una comissió que elaborés el reglament de la caixa immobiliària municipal. Estaria integrada per dos representants de la CNT, dos del PSUC, dos d'ERC, un d'UdR i un altre del POUM.

Com ja havia fet el mes de febrer, la Federació Local de Sindicats Únics va tornar a convocar una assemblea d'afiliats el dia 16 de juliol per marcar el criteri que hauria d'adoptar la seva minoria municipal. Tot i que els sindicats es manifestaren contraris al decret —pensaven que el reconeixement dels drets dels propietaris limitava molt el pressupost de la caixa i, per tant, repercutiria negativament en el sector de la construcció—, l'assemblea no va poder arribar a cap acord definitiu, per la qual cosa deixà llibertat d'acció a la Federació Local i als representants municipals. En plena calor estival, ja no hi havia capacitat per mostrar la radicalitat manifestada el febrer. A més, la CNT es mostrava preocupada perquè li corresponia la presidèn-

6. Un recull de la legislació de la Generalitat en matèria d'urbanisme a *La Generalitat de Catalunya III. La política urbanística*, Barcelona, Undarius, 1977.

cia de la caixa —com a titulars de l'alcaldia— i la ciutat podia interpretar el previsible fracàs de la municipalització com a resultat de la seva gestió i no de l'aplicació d'un decret en el qual no creien.

Tres dies després s'aprovava un projecte presentat pel PSUC, només amb els vots contraris d'ERC que en presentà un d'alternatiu. El reglament es limitava a definir les funcions de la caixa immobiliària i a detallar quins havien de ser els seus membres, sense aprofundir en les qüestions més delicades. Però per complicar un xic més la situació, també s'aprovà una proposta de la CNT que permetia deixar el decret en suspens fins al primer de gener de 1938 si la seva aplicació resultava excessivament complicada. Els republicans denunciaren que l'Ajuntament estava retornant al cantonalisme més propi dels primers mesos de guerra.

A mitjan agost, quan la Caixa ja estava constituïda, el seu president —l'anarquista Antonio Sorribas com a regidor d'obres— anuncià que, efectivament, el decret de la Generalitat no s'aplicaria fins a l'any següent i que l'Ajuntament s'esforçaria a tallar enèrgicament el sabotatge a la nova economia. La complexitat i l'esterilitat dels debats polítics no ajudaven gens a la col·laboració ciutadana. Es van preveure noves sancions, des de desnonaments fins a l'exclusió dels beneficis del decret de la Generalitat quan aquest s'apliqués. Fins i tot es va plantejar novament la possibilitat de vincular el pagament dels lloguers amb l'obtenció de la targeta de proveïments. L'equip de Govern municipal es mostrava tan poc cohesionat —el PSUC, per exemple, aviat es declarà partidari d'acceptar definitivament el decret— que el mes de setembre acordà elevar una consulta a la Generalitat sobre la legalitat de la Caixa Immobiliària de Lleida i esperar la resposta per aplicar el reglament de sancions.

El 8 d'octubre, l'endemà que la Comissió de Responsabilitats hagués ordenat el retorn del teatre Victòria al seu antic propietari, el Departament de Finances de la Generalitat contestà amb l'anul·lació del reglament de la Caixa per considerar-lo il·legal. Des de la promulgació del decret de l'11 de juny, els ajuntaments no podien seguir cobrant lloguers, no podien ignorar les indemnitzacions i els propietaris no podien ser obligats a pagar per viure en el seu propi domicili. En un parell de dies, el Govern de la Generalitat havia anul·lat els dos principals símbols de la política revolucionària municipal.

A partir d'aquest punt, els esdeveniments es van accelerar. El mes de desembre la Caixa va autodissoldre's, i els grups municipals es van plantejar una possible investigació sobre la seva actuació. El 5 de gener de 1938 es va formar una comissió de funcionaris municipals perquè en realitzés un estudi. El febrer, el Ple va reconèixer que la gestió de la Caixa fou poc eficaç. A més dels problemes legals, la municipalització de l'habitatge no havia aconseguit ser una política econòmicament rendible. Antonio Sorribas assegurà que la recaptació de lloguers havia quedat molt lluny del previst i que, a més, es devien molts diners a les col·lectivitats de la construcció, de pintors i d'altres que s'havien contractat. Això encara era més greu perquè contribuïa a generalitzar la desmoralització entre els treballadors i la població

en general. La preocupació per mantenir una moral elevada, quan el front d'Aragó estava a punt de caure, no era una qüestió menor per a les autoritats polítiques i militars. La batalla, però, ja estava perduda.

El curs de la guerra i la darrera crisi municipal, plantejada a finals de febrer, farien ja impossible que l'Ajuntament pogués tancar de manera definitiva el tema de les municipalitzacions, tan influent en la vida política de la ciutat durant aquells mesos. Ja no hi hagué temps per discutir el dictamen elaborat per la comissió de funcionaris suara esmentada.

L'ESTERILITAT I LA IMPOPULARITAT D'UN PROJECTE DE TRANSFORMACIÓ SOCIAL

Els projectes de municipalització dels espectacles públics i de l'habitatge impulsats per algunes de les forces obreres amb més pes a l'Ajuntament de Lleida durant la guerra ens serveixen per evidenciar un cop més les greus dificultats que existirien a la rereguarda catalana per arribar al consens entre tots aquells que conformaven el bloc antifeixista.

D'altra banda, ens ajuden a definir millor la precarietat amb què funcionaren algunes institucions de poder local tant en el període de major efervescència revolucionària, com després de la recuperació d'una certa normalitat institucional. Sense oblidar mai que el context general de la guerra suposava un seriós obstacle a qualsevol intent de normalitzar la situació, les institucions i les forces polítiques locals sempre van mostrar una incapacitat preocupant per construir una administració eficaç. Una eficàcia en bona mesura frenada per la barreja constant entre problemàtiques d'abast nacional i, fins i tot, internacional, amb la gestió dels afers diaris i per la forta càrrega ideològica introduïda en qualsevol discussió i en l'administració, que limitava molt la capacitat negociadora dels diferents agents, sovint més partidaris d'adoptar posicions de força que de consens. I tot plegat condicionat, almenys en el cas de Lleida, per la defensa d'una autonomia municipal que s'intentà portar més enllà del que la llei permetia.

Finalment, tot i que sigui una qüestió no tractada en aquest treball, no es pot oblidar l'allunyament d'aquestes discussions polítiques i dels projectes transformadors plantejats per algunes opcions polítiques, de les aspiracions reals d'una població més preocupada per altres problemes més propers.